

HALİL EFENDİ'NİN LÜBBÜ'N-NESÂYİH ADLI ESERİNİN ŞEKİL VE MUHTEVA ÖZELLİKLERİ

Abdülmecit İSLAMOĞLU*

Öz

Halil Efendi'nin *Lübbü'n-Nesâyih* adlı eseri öğüt vermek amacıyla "nasihat-nâme/ pend-nâme" türünde kaleme alınmış manzum bir eserdir. Hayatı hakkında kaynaklarda bir bilgiye ulaşamadığımız Halil Efendi'nin eseri incelendiğinde, sûfi-meşreb, ilmî seviyesi yüksek, Arapça bilen, doğu kültürü ve edebiyatına vâkıf bir şair olduğu görülmektedir. Türe ait çalışmalarda görebildiğimiz kadarıyla bu eserden bahsedilmemiştir. Mesnevî nazım şekliyle yazılan *Lübbü'n-Nesâyih*'in tesbit edebildiğimiz iki el yazma nüshası bulunmaktadır. Eserde bölüm ya da konu başlıkları bulunmamaktadır. *Lübbü'n-Nesâyih*'ta "ibadetler, insan ilişkileri, ahlâka dair genel ilkeler, ilim, sosyal eleştiri" vb. konuların herhangi bir düzen ya da sıra gözetilmeden ele alındığı görülmektedir. Eserde yoğun bir şekilde yer alan atasözü ve deyimler, Kur'ân-ı Kerim ve hadislerin yanında *Lübbü'n-Nesâyih*'in başlıca kaynakları arasında yer almaktadır. Bu makalede; eserin kaynakları, şekilsel ve içerik özellikleri ile eserde değinilen temel konular incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Halil Efendi, *Lübbü'n-Nesâyih*, nasihat-nâme, pend-nâme, mesnevî.

Stylistic Features and Content Analysis Of *Lubb Al-Nasâ'ih* By Halil Efendi

Abstract

Halil Efendi's *Lubb al-nasâ'ih* is a poetic work written in the genre of *nasihat-nâme/pend-nâme*, a genre that gives good counsel. We were not able to reach solid information about Halil Efendi's life, but based on *Lubb al-nasâ'ih* we can say that he was a highly qualified Sufi poet well-versed in oriental culture and literature. The work is written in the *mathnawî* form, though its name is not listed in the scholarly catalogues in the field. As far as we know, there are two hand-written manuscripts of *Lubb al-nasâ'ih*. The book does not include any chapter or subject headings, but without any systematic order it talks about acts of worship, human relations, general ethical principles, knowledge, social critique, and the like. In addition to the Qur'an and hadiths, proverbs and maxims represent the main sources of *Lubb al-nasâ'ih*. In this essay, we focus on the stylistic features and content analysis of the work, as well as its main historical sources.

Keywords: Halil Efendi, *Lubb al-nasâ'ih*, nasihat-nâme, pend-nâme, mathnawî.

Giriş

Nasihat-nâmeler, öğüt ve ders vermek amacıyla kaleme alınmış eserlerdir. Bu eserler manzum, mensur ya da manzum-mensur karışık olarak yazılmışlardır. İslâmî edebiyatlarda nasihat-nâme türü söz konusu olduğunda karşımıza çıkan ilk isim *Pend-nâme* adlı eseri ile Ferîdüddîn Attâr'dır.¹ Türk edebiyatında da çokça okunan ve üzerine pek çok tercüme ve şerh çalışmalarının yapıldığı "nasihat-nâmelerin İslâm kültür coğrafyasındaki en meşhur

* Yrd. Doç. Dr., Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (islamoglu@gmail.com).

1 M. Nazif Şahinoğlu, *Pend-nâme*'nin Ferîdüddîn Attâr'a aidiyetinin şüpheli olduğunu ifade eder. Bkz. M. Nazif Şahinoğlu, "Attâr, Ferîdüddîn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (D.İ.A.), İstanbul, 1991, IV, 98.

örneği"² olan bu eser, aynı zamanda "nasihat-nâme/pend-nâme" olarak adlandırılan böyle bir türün ortaya çıkmasına da öncülük etmiştir.³

İslâmî Türk edebiyatının yazılı ilk eserlerinden olan *Kutadgu Bilig*, *Atabetü'l-Hakâyık* ve *Dîvân-ı Hikmet*, içerisinde manzum nasihatleri barındıran ilk eserler olması itibarıyla literatürdeki yerini almıştır. Edebiyatımızın öncü isimlerinden birisi olan Yunus Emre'nin *Risâletü'n-Nushîyye*⁴ adlı mesnevîsi de bu alanda Anadolu'da yazılmış ilk eserlerden biri olarak karşımıza çıkar.⁵

Nasihat-nâme türünün kurucu bu ilk örneklerinden sonra, XIV. yüzyılda Hoca Mesud'un *Ferheng-nâme-i Sa'dî'si*⁶, Ahmed Fakih'in *Çarh-nâme'si*⁷, Âşık Paşa'nın *Garib-nâme'si*⁸; XV. yüzyılda Hatiboğlu'nun *Bahrü'l-Hakâyık*⁹, Ârif'in *Mürşidü'l-Ubbâd*¹⁰, İbrahim Gülşenî'nin *Pend-nâme'si*¹¹; XVI. yüzyılda Güvâhî'nin *Pend-nâme'si*¹², Şemseddin-i Sivâsî'nin *Mir'âtü'l-Ahlâk ve Mirkatü'l-Eşvâk*¹³ ile *Gülşen-âbâd*¹⁴, Hızrî'nin *Âb-ı Hayât*¹⁵; XVII. yüzyılda

2 İskender Pala, "Nasihatnâme", *DİA.*, İstanbul, 2006, c. XXXII, s. 409.

3 Mahmut Kaplan, "Divan Edebiyatında Manzum Nasihat-nâme Yazan Şairler ve Eserleri", *Yüzyüncü Yıl Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Van, 1992, sayı: 3, s. 23-68; H. İbrahim Şener, Âlim Yıldız, *Türk İslâm Edebiyatı*, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2008, s. 242-246.

4 Mustafa Tatcı, *Risâletü'n-Nushîyye'nin Attâr ya da bir başka yazarın eserinden mülhem yazılmadığını, bütün yönleriyle millî ve kendine has orijinallikler sergilediğini ifade eder. Eser XIII. ve XIV. yüzyıl Anadolu Türk toplumunun din, tasavvuf ve ahlâk görüşünü yansıtmaması; sosyal hayattan taşıdığı izlerle kültür tarihimize ışık tutması bakımından önem arz etmektedir. Mustafa Tatcı, *Risâletü'n-Nushîyye-Tenkitli Metin*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2005, s. 3-6.*

5 İslâmî dönem edebiyatımıza ait ilk nasihat örneklerine, bir sözlük çalışması olan *Dîvânü Lugâti't-Türk*'te de rastlanmaktadır. Bu eserde yer alan öğüt içerikli unsurlar için Köprülü şöyle demektedir: "...nasihat tarzındaki parçalar, darb-ı meseller, muhtelif Türk şubelerinde hâlâ mevcut olan bu cins verimlerden farksızdır diyebiliriz." Bkz. M. Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: Ötügen Neşriyat, 1980, s. 158.

6 Veled Çelebi, Kilisli Rifat, *Ferheng-nâme-i Sa'dî Tercümesi*, İstanbul, 1340-1342; Halil Gülenç, *Tercüme-i Ferhengnâme-i Sa'dî*, (Yüksek Lisans Tezi), Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa, 2010.

7 Mecdut Mansuroğlu, *Ahmed Fakih-Çarhnâme*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1956.

8 Âşık Paşa, *Garib-nâme (I-II)*, (Haz. Kemal Yavuz), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2000.

9 İsmail Hikmet Ertaylan, *Hatiboğlu-Bahrü'l-Hakâyık*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1960; Hatiboğlu, *Bahrü'l-Hakâyık (Giriş, Metin, Dizin)*, (Haz. Vahit Türk), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2009.

10 Bekir Sarıkaya, *Ârif-Mürşidü'l-Ubbâd-Nüsha-i Âlem Şerhü'l-Adem ve Mevlid*, (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 1992.

11 Âlim Yıldız, "İbrahim Gülşenî'nin Pend-nâmesi", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, İzmir, 2002, sayı: XVI, s. 57-95.

12 Mehmet Hengirmen, *Güvâhî-Pend-nâme (Öğütler ve Atasözleri)*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990.

13 Ömer Aldanmaz, *Şemseddin Sivâsî'nin Mir'âtü'l-Ahlâk ve Mirkatü'l-Eşvâk Adlı Mesnevîsi (İnceleme-Tenkitli Metin)*, (Yüksek Lisans Tezi), Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas, 2001.

Nâbî'nin *Hayriyye'si*¹⁶, Adnî Recep Dede'nin *Pend-nâme-i Adnî'si*¹⁷; XVIII. yüzyılda Sünbül-zâde Vehbî'nin *Lutfiyye-i Vehbî'si*¹⁸, Diyarbakırlı Ahmed Mürşid Efendi'nin *Pend-nâme'si*¹⁹, Ahmed Sûzî'nin *Pend-nâme'si*²⁰; XIX. yüzyılda ise Hüseyin Kudsi-i Edirnevî'nin *Pend-i Mahdûmân'ı*²¹ ve Vak'anüvis Esad Efendi'nin *Pend-nâme'si*²² Türk edebiyatında manzum nasihat-nâme türünde yazılmış bazı eserler olarak zikredilebilir.

Farsça "pend-nâme" adı da verilen bu tür eserler, dinî-ahlâkî değerleri vecîz ifadelerle dile getirmekte, bunu yaparken başta âyet ve hadisler olmak üzere, atasözleri, deyimler ve kelâm-ı kibâr denilen bilge insanların sözlerinden faydalanmakta²³, böylece ifadeler delillere dayandırılarak anlatıma kuvvet kazandırılmaktadır. Yine kıssa, hikâye, fıkra, vecîze, efsâne, hatta - yazıldığı dönemlerdeki bireysel ya da sosyal hayatlara ayna tutan- bâtil inançlar, didaktik eserler olan nasihat-nâmelerde yer alan kültür unsurları olarak karşımıza çıkar.

İslâmiyet'in kabulünden günümüze kadar şairlerin çoğu eserlerinde kimi zaman müstakil olarak kimi zaman ise yer yer nasihatlere yer vermişlerdir. Zira İslâm'ın en önemli umdelerinden birisi olan "emr-i bi'l-ma'rûf neyh-i ani'l-münker" (iyiliği emretmek, kötülükten sakındırmak) Müslümanların yerine getirmeleri gereken önemli bir sorumluluktur. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de bu husus "Sizden, hayra çağıran, iyiliği emreden ve kötülükten

14 Hasan Aksoy, *Şemseddin Sivasî, Gülşen-âbâd (İnceleme-Metin-Sözlük)*, İstanbul: İslâm Medeniyeti Vakfı Yayınları, 1990.

15 Maksut Belen, *Hızrî'nin Âb-ı Hayat Mesnevîsi*, (Yüksek Lisans Tezi), Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa, 1997.

16 Mahmut Kaplan, *Hayriyye-i Nâbî*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2008.

17 Zehra Göre, *Adnî Recep Dede, Hayatı ve Eserleri*, (Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2004, s. 684-707.

18 Süreyya Ali Beyzadeoğlu, *Sünbülzâde Vehbî: Lutfiyye*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2004.

19 Diyarbakırlı Ahmed Mürşidî, *Pend-nâme*, (Haz. M. Sait Mermutlu), İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2012.

20 Âlim Yıldız, "Ahmed Sûzî ve Pend-nâmesi", *Osmanlılar Döneminde Sivas Sempozyumu*, Sivas, 21-25 Mayıs 2007.

21 Fatma Ergin, *Hüseyin Kudsi-i Edirnevî'nin Hayatı ve Pend-i Mahdûmân Adlı Eseri*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2003.

22 Mehmet Arslan, "Divan Edebiyatında Nasihat-nâmeler (Pend-nâmeler) ve Vak'anüvis Esad Efendi'nin Pend-nâmesi", *Türk Dili ve Edebiyatı Makaleleri*, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, sayı: 4, 2004.

23 Cem Dilçin, pend-nâmelerin dinî, toplumsal ve ahlâkî bir takım öğütler vererek, okuyucuyu, o çağın gereğine göre, yaşamın bütün evreleri için hazırlamak ve yetiştirmek amacıyla olduğunu ifade eder. Bundan dolayı pend-nâmeler "nazma çekilmiş" âyet, hadis, hikmet, kelâm-ı kibâr ve atasözleriyle doludur. Bkz. Cem Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2000, s. 188.

men eden bir topluluk bulunsun. İşte kurtuluşa erenler onlardır.”²⁴ şeklinde ifade bulmakta, inananlar bu konuda müjdelenerek teşvik edilmektedir.²⁵

Hız. Lokman’ın oğluna verdiği öğütlerin konu edildiği âyetler²⁶ başta olmak üzere Kur’ân’da yer alan ilgili diğer âyetler, Hz. Peygamber’den öğüt vermenin önemine dair aktarılan rivâyetler şairleri bu vâdîde eser vermeye sevk etmiştir.²⁷ Neticede bu alanda çeşitli kitap, risâle ve şiirler kaleme alınmış, nasîhat kitapları vücuda gelmiştir.

Halkı hem dinî-ahlâkî yönden olgunlaştırmak, hem de toplum içerisindeki davranışlarını düzenlemek amacıyla kaleme alınmış manzum nasîhat-nâmelerden birisi de Halil Efendî’nin *Lübbü’n-Nesâyih* adlı eseridir.

Nasîhat-nâmeler üzerine yazılmış kitap, tez, makale vb. çalışmalarda görüldüğümüz kadarıyla *Lübbü’n-Nesâyih* adlı eserden bahsedilmemiştir. Eserin daha önceki çalışmalarda adından bahsedilmiyor oluşu ve böylece türe ait yeni bir eserin bilim dünyasına tanıtılmasının yanında, Manisa İl Halk Kütüphanesi’nde mevcut eksik nüshanın dışında özel bir kütüphanede ulaştığımız yeni bir nüshanın varlığı, bizi eser üzerinde bu makaleyi kaleme almaya sevk etmiştir.

Hayatı hakkında herhangi bir bilgiye ulaşamadığımız şairin ismi eserde iki defa geçer:

Luṭf idüp pend-i Ḥalîl’e eyle dikkatle nazar

Muktezâsiyla ‘amel kııl it ta‘ arruzdan hâzer (480)²⁸

Yazsalar altun kalemle pendimi ihvân revâ

Lâ-cerem pend-i Ḥalîl derd-i ‘alîle şod devâ (481)

Eserde şairin isminden başka, hayatıyla ilgili herhangi bir bilgiye rastlanmaz. Ancak eserinden yola çıkarak Halil Efendî’nin İslâm dininin temel kaidelerine bağlı, dindar bir insan olduğu söylenebilir. İslâmiyet’in emir ve yasaklarına uyulması, hakka ve hakikate riayet edilmesi hususunda çevre-

24 Âl-i İmrân 3/104.

25 İyiliği emretmeye, kötülükten sakındırmaya dair diğer âyetler için bkz. Âl-i İmrân 3/110, 114; el-A’râf 7/157; el-Tevbe 9/71, 112; el-Hac 22/41; Lokman 31/17; el-Mâide 5/79.

26 Lokman, 31/13-19.

27 Nasîhatın İslâm dinindeki yeri hakkında geniş bilgi için bkz. Şemseddin Kırış, *Nasîhatın Dindeki Yeri ve Hazreti Peygamber’in Nasîhatları*, (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1994.

28 Bu makalede *Lübbü’n-Nesâyih*’tan yaptığımız alıntılarda eserin Manisa İl Halk Kütüphanesi’ndeki nüshası esas alınmıştır. Bu nüshada yer alan beyitler tarafımızdan numaralandırılmıştır. Çalışmamızda beyitlerden sonra parantez içerisinde verdiğimiz rakamlar, bu beyit numaralarını göstermektedir.

sindekileri de uyarın şair; aksi hâlde ansızın büyük bir azabın ortaya çıkabileceği ikazında bulunur:

*İtâ'at itmeyüp şer'a dönenler 'unfile hağdan
İrişür lâ-cerem bir gün şavâ'ık anlara Hağ'dan (350)*

Şair, ilmî düzeyi yüksek bir âlimdir. Doğu kültürü ve edebiyatına vâkıftır. Şiirinde kullandığı dil malzemesi bu bilgiye sahip olduğunu göstermektedir. Makalemizin ilgili başlığı altında sıraladığımız âyet ve hadislerin yanında başka bazı ibarelerden de anlaşılacağı üzere şair Arapça bilmektedir. İlmî seviyesini gösteren bir başka husus ise; İslâmî sahada kendilerine büyük önem atfedilen belli bazı eserlerin -hüküm verme konumunda bulunanlar tarafından- sıklıkla okunması tavsiyesinde bulunmasıdır:

*Bırağma dâmen-i 'adli hükümetde eyâ kâdî
Yediñden düşmesün aşlâ senüñ Keşşâf ile Kâdî (348)*

Eserden yola çıkarak Halil Efendi'nin tasavvufî bir kimliği olduğu söylenebilir. Çeşitli yerlerde muhatabına "sûfî kardeş", "ey sûfî kardeş" ya da "sûfî" şeklinde hitap etmesi;

*Derünüñ şâf ide gör sûfî kardeş
Mürâ'ilerle şağın olma yoldaş (423)*

tasavvufî terminolojiye dair kullandığı bazı kavramlar (rabt-ı kalb, kesret, vahdet, uzlet, zikir, nefis-i emmâre, ehl-i dil, hâne-i dil, safâ-yı hâtır, ricâlullâh vb.); ayrıca mürşide/ şeyhe karşı bağlılık, ona karşı itaat ve muhabbete dair beyitleri bu kanaati teyit eder mahiyettedir:

*Ser-fürü it mürşide hem pendine dutğıl kulağ
Nuşhı ışğâ itmeyenden yeg durur uzun kulağ (94)*

*Yapışup dâmân-ı şer'a mürşide dime çirâ
Müstakîm ol el(i)f-veş sen egri olma hem çü-râ (95)*

*Çokça eglen mürşidiñ yanında sen az tırmağıl
Re'yiñe tâbi' olup halkı şağın azdırmağıl (127)*

*Ricâlu'llâh bisâti büriyâdur
Dime ta'n eyleyüp bu riyâdur (421)²⁹*

29 Konuyla ilgili diğer örnekler için ayrıca bkz. 128, 295, 422. beyitler.

Halil Efendi tasavvufla hem-hâldir; ancak bu durum şaire göre bir köşeye çekilerek uzlet hayatı yaşamayı gerektirmez. İnsanlarla iç içe yaşanmalı; bununla beraber bakılan her yerde ve her şeyde Cenâb-ı Hak görülmeli, her an O'nun gözetimi altında olduğumuz bilincine ulaşılmalıdır:

Sezâdur gerçi itmek halkdan 'uzlet

Velî ma'kûl olan keşretde vahdet (418)

Diğer nasihat-nâmelerde olduğu üzere Halil Efendi de zamanından şikâyet etmekte, olup bitenleri eleştirmektedir. Eleştiri getirdiği hususlara dikkatle bakıldığında, etrafında meydana gelen hâdiseleri takip eden, çevresini gözleyen, duyarlı ve sorumluluk sahibi bir insan profili ile karşılaşırız. Tenkit ettiği hususların başında fâzıl, âlim insanlara değer verilmediği; bilgisiz, cahil insanların ise makam-mevki sahibi oldukları, dünya nimetlerinden bu tür insanların faydalandıkları gelir:

Bilmeyenler el(i)fü bâ giyer kabâ

'Âlim-i nihrîre virmezler 'abâ (345)

Halil Efendi eserin genelinde, duygularına yenilmeyen nass ve aklın ışığında öğütler veren biri olarak karşımıza çıkar. Bununla birlikte şair kimi zaman hayal kırıklıkları yaşayan, ihanete uğramış, teselli bekleyen kırık bir kalbe sahiptir:

Cihânda bulmadım bir yâr-ı şâdık

Şadâkat umduğum çıkdı münâfık (432)

Cihânda bulmadım bir gönülüm eyler

Derûnumda anuñcün cânım iñler (433)

Pend-nâmeler ve Halil Efendi'nin *Lübbü'n-Nesâyih*'ı hakkında verdiğimiz bu giriş bilgilerinden sonra, eseri ayrıntılı bir şekilde incelemeye geçebiliriz.

1. Nüsha Tavsifleri

Yaptığımız araştırmalar neticesinde eserin iki nüshasına ulaşabildik. Bunlardan biri Manisa İl Halk Kütüphanesi'nde diğeri ise Sayın Kâmil Şahin'in özel kütüphanesinde bulunmaktadır.

1.1. Manisa İl Halk Kütüphanesi Nüshası:

Koleksiyon-Numara: Manisa Akhisar Zeynel-zâde Koleksiyonu - 45 Ak Ze 6045/4.

Varak Sayısı: 17

Satır Sayısı: 15

Yaprak Boyutu: 160x115 (mm.)

Yazı Boyutu: 125x85 (mm.)

Cilt: Renkli kâğıt kaplı mukavva bir cildi vardır. Eser matbu risâlelerin arasında bulunmaktadır.

İstinsah Tarihi: 29 Şevval 1240/ 16 Haziran 1825

Müstensih: Halebî-zâde Ahmed Şerîf

Yazı Tarzı: Nesih

İlk Beyit: *Eyyuhe 'l-mü 'min tuşevviş fâke şevşan bi's-sivāk*

Ḳā'ilen ente İlâhî leyse lî Rabbi sivāk (1b)

Son Beyit: *İsmi "Lübbü'n-Neşâyih" koysalar şâyestedür*

Baḥr-i mürden muḥrec iken tuḥfedür mercân u dür (17b)

1.2. Kamil Şahin Özel Kütüphanesi Nüshası:

Lübbü'n-Nesâyih'ın tesbit edebildiğimiz diğer nüshası Sayın Kamil Şahin'in özel kütüphanesinde bulunmaktadır. Orijinal nüshasını göremediğimiz; ancak renkli fotokopisini elde edebildiğimiz bu nüshaya ait özellikler şu şekildedir:

Varak Sayısı: 9

Satır Sayısı: 21

Cilt: Eser bir mecmua içerisinde yer almaktadır. Mecmuanın başında ve sonunda Hanefî fakihî Muhammed b. Muhammed es-Secâvendî (596/1200'den sonra)'nin İslâm miras hukuku alanında kaleme aldığı *el-Ferâizü's-Sirâciyye*³⁰ adlı eseri üzerine yazılan şerhler bulunmaktadır. Halil Efendi'nin eseri, söz konusu şerh çalışmalarının ortasına gelecek şekilde ciltlenmiştir.

İstinsah Tarihi: 5 Zilkade 1270/ 30 Temmuz 1854

Yazı Tarzı: Nesta'lik

İlk Beyit: *Eyyuhe 'l-mü 'min tuşevviş fâke şevşan bi's-sivāk*

Ḳā'ilen ente İlâhî leyse lî Rabbi sivāk (1b)

Son Beyit: *İsmi Lübbü'n-Neşâyih koysalar şâyestedür*

Baḥr-i vâfirden muḥrec tuḥfedür mercân u dür (9a)³¹

30 *El-Ferâizü's-Sirâciyye* özellikle doğu İslâm dünyasında çok tanınan ve üzerinde şerh, hâşiye, ihtisar vb. çalışmalar yapılmış, Türkiye kütüphanelerinde yüzlerce yazma nüshası bulunan bir eserdir. Bkz. Ahmet Özel, "Secâvendî, Muhammed b. Muhammed", *D.İ.A.*, İstanbul, 2009, c. 36, s. 266-268.

31 İkinci mısraın vezni bozuk.

2. Eserin Adı

İslâmî Türk edebiyatı sahasında yazılmış öğüt kitapları genel olarak “bahr-i nasâyih, ahlâknâme, bûstân-ı nasâyih, te’dîbnâme, nasâyih-i şubbân, teh-zîbü’ş-şiyem, âyîne-i nasîhat, öğüt risâlesi, pend-i ricâl, mürşidü’l-ubbâd, ibretnâme, câmi’u’n-nasâyih, mir’âtü’l-ahlâk vb.”³² şekillerde isimlendirilmiştir. “*Lübbü’n-Nesâyih*” şeklindeki bir adlandırmaya ise araştırmalarımız neticesinde rastlamadık. “*Lübb*”, Arapça’da “öz, iç, asıl” gibi anlamlara gelmektedir. “*Nesâyih*” ise yine Arapça olan ve öğüt, tavsiye mânâlarına gelen “*nasîhat*” kelimesinin çoğuludur. Böylece “*Lübbü’n-Nesâyih*”; “*nasîhatlerin özü/ hulâsası*” anlamına gelir. Şair mesnevînin sonunda eserin adını şöyle belirtir:

İsmiñi “Lübbü’n-Nesâyih” koysalar şâyestedür

Bahr-i mürden muhrec iken tuhfedür mercân u dür (482)

3. Beyit Sayısı ve Vezni

Eserin Manisa İl Halk Kütüphanesi 45 Ak Ze 6045/4 nolu nüshasında beyit sayısı 482’dir. Kamil Şahin Özel Kütüphanesi’nde bulunan nüsha ise 331 beyit ile eksik bir nüsha özelliği göstermektedir.

Lübbü’n-Nesâyih’ta ağırlıklı olarak aruzun “hem ahengi hem de kullanılışının kolaylığı nedeniyle Türk şairlerince en çok benimsenen ve kullanılan”³³ *Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilün* kalıbı kullanılmıştır. Bunun yanında tek düzeliğin önüne geçmek, akıcılığı sağlamak ve okuyucunun dikkatini çekmek amacıyla mesnevîlerde çokça kullanılan bazı kısa kalıplara da başvurulmuştur. Eserde kullanılan kalıplar, beyit numaraları ile birlikte aşağıdaki gibidir:

Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilün (1-91. beyitler)

Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilün (92. beyit)

Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilün (93-318. beyitler)

Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilün (319-347. beyitler)

Mefâ’ilün Mefâ’ilün Mefâ’ilün Mefâ’ilün (348-382. beyitler)

Mefâ’ilün Mefâ’ilün Fe’ülün (383-456. beyitler)

Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilün (457-474. beyitler)

Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilün (475-479. beyitler)

Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilün (480-482. beyitler)

32 Arslan, “Divan Edebiyatında Nasîhatnâmeler (Pend-nâmeler ve Vak’a-nüvis Es’ad Efendi’nin Pend-nâmesi)”, s. 25.

33 Haluk İpekten, *Eski Türk Edebiyatı-Nazım Şekilleri ve Aruz*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2002, 216.

4. Dil ve Üslup

Eser, sanat kaygısından uzak, okuyucuya faydalı olabilme arzu ve hedefiyle yazılmıştır. Bu itibarla şair oldukça sade ve anlaşılır bir dil kullanmıştır. Eserde zor, ağırdal ifadeler yoktur.

Lübbü'n-Nesâyih'ta çok olmasa da Eski Anadolu Türkçesi'ne ait "anlagıl, sakınuban, turmagıl, yok durur, olmagıl, dutgıl, yapışuban, dimegil, dikme-gil, dökmegil, eyleyüben, düşmegil, idüben, oturgıl" gibi kullanımlar dikkat çeker.

Lübbü'n-Nesâyih, didaktik bir mesnevî olmakla birlikte eserde kuru bir anlatım değil, içten ve samimi bir üslup hâkimdir. Şair pek çok yerde muhatabına "ey sûfî kardeş (86), cânâ (198, 366, 425), ey birâder (226, 330), ey pe-der (280, 323, 329), ahî (281), habîbâ (320), sûfî kardeş (423), efendi (430, 431)" gibi hitap lafızlarıyla seslenerek okuyucunun dikkatini çekmekte, eserinin muhatap üzerindeki etkisini arttırmayı hedeflemektedir.

5. Şekil ve Kurgusu

Lübbü'n-Nesâyih, mesnevî nazım şekliyle yazılmıştır; ancak geleneksel mesnevî tertibine uymamaktadır. Bu durum ilk beyitten son beyte kadar eserin bütünü için söylenebilir. Zira klasik bir mesnevîde başlangıçta yer alan tevhîd-münâcât ya da na't kısmı bu eserde bulunmamakta, ilk beyit doğrudan nasihat içeren bir ifade ile başlamakta; misvak kullanılmasını tavsiye etmektedir.

Lübbü'n-Nesâyih'ta konuların sunumu açısından takip edilen bir sistemin bulunmadığını ifade etmemiz gerekir. Eserde konu başlıkları kullanılmamış, konular birbiri ardınca ve belli bir sıra gözetilmeksizin sıralanmıştır. Aynı konunun mesnevînin muhtelif yerlerinde tekrarlarıyla karşımıza çıktığı da görülür. Bazen bir beyitte birbiriyle doğrudan ilgili olmayan iki konuya değinilirken, bazen bir konu üzerinde uzun uzun durulur ve 8-10 beyitle konu tekrarlarla pekiştirilerek anlatılmaya çalışılır. Bu durum kimi yerlerde önce kısa bir tarifi/tesbitin yapılması, ardından da mevzunun detaylandırılması şeklinde karşımıza çıkar.

Lübbü'n-Nesâyih'in çok uzun bir mesnevî olmadığı düşünüldüğünde, konu başlıklarının ya da bölümlerin bulunmamasının bir karışıklığa yol açmadığı, eserin doğal akışının bunu gerektirdiği söylenebilir. Bununla birlikte anlatımda üst başlıkların kullanılmamış olmasının tabîî bir sonucu olarak şair, pek çok yerde tekrarlara düşmüştür.

Eserde dikkat çeken bir diğer husus şudur: Beytin ilk mısrasında şair öğüt vermekte diğer mısradaki ise bu öğüdünü delillendirmektedir. Şair kimi za-

man anlama kuvvet ve söze güzellik katmak üzere âyet ve hadis iktibasları yapmakta³⁴, kimi zaman da atasözü ve deyimlerle, verdiği nasihatlere yüz yılların imbiğinden geçmiş genel kabullerle deliller sunmaktadır.

6. Kaynakları

Lübbü'n-Nesâyih, dinî ve ahlâkî yönü ağır basan; ancak tasavvufî unsurları da barındıran bir özellik göstermektedir. Bu üç alandan sadece birisine hasredilmesi mümkün olmadığından “dinî-ahlâkî ve tasavvufî” bir eser olarak nitelendirilebilir.³⁵ Buradan hareketle eserin kaynaklarına bakıldığında ilk sırada İslâmiyet’in iki temel dayanağı olan Kur’ân-ı Kerîm ve Hz. Peygamber’in hadislerinin geldiği görülür. Buna dinin temel öğreti ve disiplinleri de dâhil edilebilir. Tasavvufî öğeler -eserin tamamında olmasa da- varlığını açıkça hissettirir.

Bunların dışında eserin önemli kaynaklarından birisi de İslâm dininin temel ahlâk kâideleri ve bunların millî unsurlarla birleşerek atasözü ve deyimler hâlindeki kullanımlarıdır.

6.1. Kur’ân-ı Kerîm

Lübbü'n-Nesâyih’ta Kur’ân’da “ahsenü'l-kasas/kıssaların en güzeli”³⁶ olarak nitelendirilen Hz. Yûsuf (a.s.)’un kıssasının (277-288. beyitler) yanında Hz. İbrahim (a.s.)’in ateşe atılması hadisesinin de işlendiği görülür (289). Bu itibarla Kur’ân-ı Kerîm kıssaları, eserin kaynakları arasında zikredilmelidir. Bunların dışında âyetlerden yapılan iktibaslar şu şekildedir:

Râzî ol “naħnu ƙasemnâ” da verilen kismete

*Dâmen-i şabra yapış yapışma zeyl-i şehvete (15)*³⁷

34 Tâhirü'l-Mevlevî iktibası “...âyetden, hadîsden alınan bir parça ile sözü tezyîn ve mânâyı te’yîd etmek” olarak tanımlar. Tâhirü'l-Mevlevî, *Edebiyat Lügati*, İstanbul: Enderun Kitabevi, 1994, s. 61.

35 Bu tür eserlerin tasnifine dair Agâh Sırrı Levend şöyle demektedir: “Ümmet çağında ahlâkî dinî esaslardan, hatta tasavvufî düşüncelerden ayırmak mümkün olmadığına göre, bir eser için dinî, tasavvufî, ahlâkî vasıflardan birini kesin olarak vermek kolay değildir. Dinî bir eser aynı zamanda tasavvufî, dinî ve tasavvufî bir eser de aynı zamanda ahlâkî olabilir. Bunun içindir ki, ancak kapsadığı esas fikre bakarak, bir esere dinî, tasavvufî ya da ahlâkî hükmünü verir ve o çerçeveye içine alabiliriz.” Agâh Sırrı Levend, “Ümmet Çağında Ahlâk Kitaplarımız”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* 1963, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1988, s. 91.

36 Yûsuf 12/3.

37 “Rabbinin rahmetini onlar mı bölüştürüyorlar? Dünya hayatında onların geçimliklerini aralarında **biz paylaştırdık**. Birbirlerine iş gördümleri için, (çeşitli alanlarda) kimini kimine derece derece üstün kıldık. Rabbinin rahmeti, onların biriktirdikleri (dünyalık) şeylerden daha hayırlıdır.” Zuhuruf 43/32.

Ḳavl-i Ḥaḳḳ'ı istimâ' it diñleme hîç kı̄l ü ḳâl
‘Āḳil iseñ “urve-i vüṣḳâ” ya yapış anda ḳal (45)³⁸

“Üzkuru’llâhe” didi Mevlâ dimedi “ül’ubû”
Zikrile cem’ itme lu’bı kim ḥaḫâdur saña bu (77)³⁹

“Ḳavl-i leyyin” eyle nâsa dâ’imâ sen eyle pend
Ḥabl-i iḥsân ile ḥalḳı eylegil kendiñe bend (201)⁴⁰

‘Arûs-ı ‘ilme zînet vir libâs-ı ḫilmile her bâr
Tefâḫur itme ‘ilmünle oluban “ḫâmil-i esfâr” (367)⁴¹

6.2. Hadisler

Eserde yer alan hadîs-i şerîfler kimi zaman lafız itibariyle (Arapça) aktarılmakta kimi zaman ise anlam itibariyle iktibasta (mânen iktibas) bulunmaktadır.

Ben nice ḳılar isem öyle ḳılıñ didi Nebî
İḳtidâ it Fahr-ı ‘âlem işrine olma ḡabî (8)⁴²

Lehv ü lu’buñ ḫürmetin itdi ḫadişinde beyân
Ol Resûl-i ins ü cânn Peyğam-ber-i âḫir zamân (81)⁴³

Mâliñe eyle taşadduḫ daḫı vir karz-ı ḫasen
Mâl senüñle ḳabre gîtmez gönder evvel anı sen (193)⁴⁴

38 “...Kim tâḡûtu tanımayıp Allah’a inanırsa, *kopmak bilmeyen sapasaḡlam bir kulpa* yapışmıştır...” Bakara 2/256.

39 “Ey iman edenler! *Allah’ı* çokça *zikredin.*” Ahzâb 33/41. Ayrıca bkz. Bakara 2/198, 200, 203, 239; Nisâ 4/103; Enfâl 8/45; Cuma 62/10.

40 “Ona *yumuşak söz* söyleyin. Belki öğüt alır, yahut korkar.” Tâhâ 20/44.

41 “Tevrat’la yükümlü tutulup da onunla amel etmeyenlerin durumu, *ciltlerle kitap taşıyan eşeğin* durumu gibidir. Allah’ın âyetlerini inkâr eden topluluğun hâli ne kötüdür! Allah, zalimler topluluğunu hidayete erdirmez.” Cuma 62/5.

42 “Beni nasıl namaz kılıyor görüyorsanız siz de öylece kılın.” Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *Sahîhü’l-Buhârî* (I-VIII), İstanbul: Çaḡrı Yayınları, 1981, 10/Ezân, 18, (I/155).

43 Böyle bir rivayete hadîs kaynaklarında rastlamadık.

44 “Ölen kimseyi peşinden üç şey takip eder: Aile çevresi, malı ve yaptığı işler. Bunlardan ikisi geri döner, biri ise kendisi ile birlikte kalır. Aile çevresi ve malı geri döner; yaptığı işler kendisi ile birlikte kalır.” İmâm Nevevî, *Riyâzû’s-Sâlihîn* (I-VIII), (Tercüme ve Şerh: M. Yaşar Kandemir vd.), İstanbul: Erkam Yayınları, 2008, c. 3, s. 188.

Ĥālîne ŧükri eyle cānā çekmegil ġamm u ĥarec
Dāmen-i ŧabra yapıŧ “eŧ-ŧabru miftāhu ’l-ferec” (18)⁴⁵

ŧalıver dāmān-ı ĥırŧı cîfeye uzatma ĵol
Nefsîne eyle cihādi olma ŧaĵm aña ĵul (40)⁴⁶

Āb-ı raĥmet çirk-i cürmi pāk ider itme ‘aceb
Ġālîb oldı raĥmet-i Mevlā ĥabîbā ber-ġazab (186)⁴⁷

İki kerre kâzibe aldanma söylerse yalan
Bir delikden iki kerre ‘âķile ŧoĵmaz yılan (269)⁴⁸

ŧaĵınup māh-ı ŧafer’de itmezem dime sefer
Kim sa ‘âdetle buyurdı Faĥr-ı ‘âlem “Lā-ŧafer” (272)⁴⁹

İzn-i Bārî olmaduķça nef‘ ü đarr olmaz ĥulûl
Faĥr-i ‘âlem didi “Lā-‘advā velā-ŧafer velā-ġûl”⁵⁰ (273)⁵¹

Bıraġup dāmen-i ĥırŧı ĵanā‘at zeylini tütġıl
Bulasın “kenz-i lâ-yefnā” çıkup dilden hemîŧe ġıl (364)⁵²

6.3. Atasözleri ve Deyimler

Atasözleri az sözle çok ŧey anlatan söz varlıklarıdır. Deyimler de atasözleri gibi kısa ve özlü anlatım ŧekilleri olup, duygu ve düşünçelerimizi dikkat

45 “Sabır, başanın anahtarıdır.” İsmail b. Muhammed el-Aclûnî, *Keŧfü’l-Hafâ ve Muzilü’l-İlbâs amme’ŧtehera mine’l-Ehâdîsi alâ-Elsineti’n-Nâs* (I-II), Kahire: Mektebetü’l-Kudsî, 1351, II/21. Aynı rivâyet için ayrıca bkz. 122. beyit.

46 “Dünya bir leŧtir. Onu elde etmek isteyenler de köpeklerdir.” Aclûnî, *Keŧfü’l-Hafâ*, I/409.

47 “Raĥmetim gazabımın önüne geçti.” Buhârî, *Tevhîd* 15, 22, 28, 55.

48 “Mü’min bir delikten iki kez sokulmaz.” Buhârî, *Edeb* 83.

49 “Safer (ayı inancı) yoktur.” Ebû Dâvûd, *Tıb* 233.

50 “Bulaŧıcılık yoktur, Safer (ayı inancı) yoktur, ġûl (ŧekilden ŧekle girerek insanları sapıtırıp helâk ettiġine inanılan bir varlık) yoktur.” Müslim, *Selâm* 33. Hadiste geçen kavramların açıklamaları ve ilgili diġer rivayetler için bkz. Veli Atmaca, “Hadisler Çerçevesinde Cahiliyyede Majik Tedavi Geleneġi’nin Kavramsal Boyutu”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Adana, 2010, cilt: 10, sayı: 1, s. 1-40.

51 İkinci mısraın vezni bozuktur.

52 “Kanaat tükenmez bir hazinedir.” el-Aclûnî, *Keŧfü’l-Hafâ*, II/102.

çekecek bir şekilde anlatmamıza imkân sağlayan kalıplaşmış ifadelerdir. Bu itibarla şairlerin dilinde, dilin en çarpıcı kullanım şekli olan şiirle birleştirilerek⁵³ etkilerini bir kat daha arttırdıkları görülür. Böylece şiir içerisinde kullanılan atasözü ve deyimler söze söz, anlama anlam katmış olurlar.

Şairler gerek *Dîvân* gerekse Halk veya Tasavvuf edebiyatında az ya da çok deyim ve atasözlerine yer vermişlerdir. Nasihat-nâme türü söz konusu olduğunda ise bu durum daha belirgin bir hâl alır. Bu türdeki eserlerin en önemli özelliklerinden birisi, atasözleri ve deyimlere sıklıkla yer vermeleridir. Bu durum *Güvâhî'nin Pend-nâme'si* gibi kimi eserlerde kendisini daha yoğun bir şekilde hissettirmektedir. XVI. asırda kaleme alınmış olan bu mesnevî üzerinde Yüksek Lisans tezi⁵⁴ hazırlayan Dilek Erenoğlu, eserin üçte birinin atasözleri ve deyimlerden meydana geldiğini ifade eder.⁵⁵ *Lübbü'n-Nesâyih'e* bu açıdan bakıldığında, *Güvâhî'nin* eseri kadar olmasa da, yaklaşık yüze yakın beyitin atasözü ve deyimler üzerine kurulduğu görülür. Eserin hacmi göz önüne alındığında bu rakam, eserin yaklaşık beşte birine tekabül etmektedir. Bu oran *Lübbü'n-Nesâyih'in* atasözleri ve deyimler açısından zengin bir eser olduğunu ortaya koymaktadır.

Burada şu hususu belirtmemiz gerekir. Atasözleri ve deyimler yüzyıllar boyunca nesilden nesile tevârüs etmiş; kalıplaşmış sözlerdir. Bununla birlikte şiirde, bir takım değişikliklere uğrayarak kullanıldıkları da görülür. Atasözlerinin şiirdeki farklı kullanımlarıyla ilgili olarak Mehmet Hengirmen "Atasözleri her şeyden önce kalıplaşmış sözlerdir. Toplum onları bu kalıplaşmış biçimleriyle tanır ve kullanır. Oysa bir şair şiirlerinde atasözlerini kullanmak istediği zaman, çoğu kez bu kalıbı bozmak ve onu vezne uydurmak zorundadır." demektedir.⁵⁶ Bu itibarla aşağıda verilen bazı örnekler, günümüzde kullandığımız atasözü-deyimlerle birebir örtüşmekteyken, bazılarında kelimelerin değiştiği; eş anlamlı başka kelimelerin kullanıldığı, kelime ve eklerin çıkarıldığı ya da eklendiği görülmektedir. Bu husus göz önünde bulundurularak *Lübbü'n-Nesâyih'tan* aktarılan bazı beyitlerdeki ifa-

53 Vecdi Yarman "Türk Ata Sözlere ve Şiir" başlıklı bildirisinde "Şiirler atasözlerine dönüşür, atasözleri şiirlere. İç içe girip kulaklarda küpeleşir, beyinlere yerleşirler." der. Vecdi Yarman, "Türk Ata Sözlere ve Şiir", *Uluslararası Folklor ve Halk Edebiyatı Semineri Bildirileri* (27-29 Ekim 1975, Konya), Ankara: Güven Matbaası, 1976, s. 180.

54 Dilek Erenoğlu, *Pend-nâme-Güvâhî, Dil İncelemesi*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar, 1997.

55 Bkz. Erenoğlu, *Güvâhî'den "Günümüze Atasözleri ve Deyimler"*, *Turkish Studies*, Volume: 2/4, Fall 2007, s. 1150.

56 Bkz. Hengirmen, *Güvâhî-Pend-nâme*, s. 28.

delere atasözü-deyimlerin açıklamaları ya da beyit içerisine anlam itibariyle serpiştirilmiş şekilleri olarak bakılmalıdır.⁵⁷

6.3.1. Atasözleri⁵⁸

Adam adam demekle adam olmaz:

Vezîr olmağıla âdem olur şanma anı âdem

Büyüse tahtlı olur mı cihânda hiç acı badem (376)

Akıllı düşman akılsız dosttan hayırlıdır. / Deli dostun olacağına akıllı düşmanın olsun:

Ahmak olan dostuña sen şakınup bil bağlama

‘Âkil olan düşmanıñdan havfe düşüp ağlama (304)

Ayıpsız yâr arayan (dost isteyen), yârsız (dostsuz) kalır:

Bulamazsñ ‘ayıpsız yâr o bir kibrî-i aħmerdür

Bahâne bulma dil-dâre dime yüzine esmerdür (381)

Azıcık aşım, kaygısız (ağrısız) başım:

Kurı nân ile habîbâ yî aşñ

Derde uğratma şakın dertsiz başñ (320)

Baba oğluna bir bağ bağışlamış; oğul babaya bir salkım üzüm vermiş:

Dir peder olsun fedâ ferzende varım hem özüm

Oğlu virmez istese babası bir şalkım üzüm (473)

Bâğını bûstânını ferzendine virmiş peder

İstedikte mîve andan virmemiş itmiş heder⁵⁹ (474)

57 Atasözleri ve deyimlerin kullanımı ve bu anlamda tasnifi için bkz. Mehmet Ulucan, Mu-vakkıtzade Mehmed Pertev'in Divanında Atasözleri ve Deyimlerin Kullanımı, *Fırat Üniver-sitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10:2, (2005), s. 49-80.

58 Bu bölümde yer alan atasözü ve deyimlerin tespitinde faydalanılan kaynaklar için bkz: Ömer Asım Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü (I-III)*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınla-rı, 1978; *Türk Atasözleri ve Deyimleri (I-II)*, (Komisyon), İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Ya-yınları, 2001; M. Ali Tanyeri, *Örnekleriyle Divan Şiirinde Deyimler*, Ankara: Akçağ Yayınları, 1999; <http://tdkterim.gov.tr/atasoz/>.

59 heder / meder (?)

Bal tutan parmağını yalar:

*Hıdmetiñde olan adam kendi nef' içün yeler
Şakınup gücenme cānā bal dutan barmaq yalar (229)*

Bir sürçen atın başı kesilmez:

*Kesme bir kez sürçmekile esbiññ sen pâyını
‘Ăzirññ ‘özüññ kabûl it ğayra virme payını (270)*

Bülbülün çektiği dili belasıdır:

*Bülbülñ cürmi nedür kim oldı dā'im der-ķafes
Dil belāsıdur ki oldı hoş-şadā şāhib- nefes (179)*

Büyük başın derdi büyük olur:

*Hālñe şükr eyleyüben yi aşñ
Aĝrısı büyük olur büyük başñ (319)*

Çağrılan yere erinme, çağrılmayan yere görünme:

*Ġtme bī-da' vet ta'āma yimege göz dikmegil
Nān-ı huşka it kanā'at āb-ı rûyı dökmeĝil (195)*

Doğrunun yardımcısı Allah'tır:

*Ŧoĝrı ol hem Ŧoĝrı söyle degme atsunlar seni
Şübhe itme dest-giriññ olur Allāhu Ġani (253)*

Dost başa, düşman ayaĝa bakar:

*Ayaĝññla şakın varma ayaĝa
Baķar dostlar başa dūşmān ayaĝa (408)*

Dost (akraba) ile ye, iç, alışveriş etme:

*Açma el maħlûķa şakın ħalkā bīzār eyleme
Dost ile yi iç velākin şatu-bāzār eyleme (99)*

Dünya malı dünyada kalır:

*Mâliñe eyle taşadduķ dahı vir karz-ı ĥasen
Mâl senüñle ĥabre gitmez gönder evvel anı sen (193)*

Düşmanın karınca ise de hor bakma:

*Senüñ ĥaşmuñ olursa da ĥarınca
Dime n ’olur anı cānā ĥarınca (388)*

Edebi edepsizden öğren:

*Edebsizden edeb öğren birāder
Anıñ tavrında turmağıl ber-ā-ber (392)*

El için kuyu kazan, evvela kendi düşer:

*ĥayra niyyet eyle muzmer olmasun ĥalbiñde şer
Kim ĥazar hem ĥuyuyı āĥar için kendi düşer (274)*

Eski düşman dost olmaz:

*Eski düşmān ādeme olmaz ĥabīb
İtme şaķın kendine anı tabīb (335)*

İki dinle bir söyle:

*ĥayr-ĥāĥ ol saña kemlik idene hem eyle berr
Dā ’imā ĥıfz it lisānıñ iki işit söyle bir (28)*

Kalbi yıkmak kolay, yapmak zordur:

*Yıķma ĥalbi mümkün olsa luţfile anı apar
Münkesir olduķda beyza anı cānā kim yapar (198)*

Kanaat tükenmez hazinedir:

*Bırağup dāmen-i ĥırşı ĥanā’at zeylini tutğıl
Bulasın “kenz-i lā-yefnā” çıkup dilden hemīşe ĥıl (364)*

Kedinin kanadı olsaydı, serçenin adı kalmazdı:

Dilerim kim devlete ırmeye nâdânî yedi
Serçe çalır mı cihânda ger kanadlansa kedi (459)

Kılık kıyafetle adam adam olmaz:

Kâmil insân ol durur kim eyleye tayy-i lisân
Âdem olmaz yalıüz koymakla âdem taylasân (297)

Kurunun yanında yaş da yanar:

Bulsa zâlimler cezâsın anlar için kim yanar
Aña yanaram ki kurular yanında yaş yanar (469)

Su uyur düşman uyumaz:

‘Âkıl olan düşmanı yanında yatup uyumaz
Bu meşeldür şular uyur düşman ammâ uyumaz (209)

Sürüden ayrılanı kurt kapar:

Ehl-i diller meclisinden ayrılan hağdan şapar
Ayrılsa sürüden miş şübhe itme kurd kapar (230)

6.3.2. Deyimler

Ağız eğmek:

Kesb için kazma vü balta al ele
Şakınuban ağız egme sen ele (342)

Ağzını mühürlemek:

Ağza ur mühr-i süküti çıkmasun mühmel kelâm
Müstaķim ol elf-veş sen egri olmağil ke-lâm (246)

Baş eğmek (boyun eğmek):

Tir-veş toğrı olagör degme atsunlar seni
Ser-fürü itme le 'ime dime şakın tut beni (268)

Başına taş (düşmek):

*Dür ü cevher kıymetin bilmeyeniñ başına taş
Bilmeyen kıadr-i nefāyis degme yisün ekşi aş (177)*

Bel bağlamak:

*Haqq'a arz eyle merāmıñ gayrıya bağlama bil
Māni' u Mu'tî Hüdādur aç gözüñ Mevlāñı bil (9)*

*Bāri'ye eyle tevekkül bağlama bil kalķana
Oturana dimegil kalķ dime otur kalķana (150)*

Beli bükülmek:

*Yapışup dāmān-ı hayra hem daħı ol hayra dāl
Furşatı fevt itme cānā olmadan bil hem-çü dāl (200)*

(Birin) ağzından lokmasını almak:

*Her ne deñlü olsa māl ol le'ım-i nā-kesiñ
Mümkin olsa loķmasın kıapar feminden her kesiñ (20)*

(Birin) ayağına gitmek:

*İstemeksiz deynegi vir dāyeñe
Gelmesüñ kıapuña var sen pāyıña (326)*

(Birin) kapısını çalmak:

*Saña direm ey peder götür meder
Varmağıl bāb-ı le'ime çalma der (329)*

*Saña direm ey birāder çalma der
Kardeşiñden isteseñ virmez meder (330)*

*Der-i Mevlā'yı daķķ eyle le'imiñ bābını çalma
Yere çal deff ü řanbūrı aluban destiñe çalma (358)*

(Bir yerden, bir şeyden) elini ayağını (eteğini) kesmek (çekmek):

İtme zâyî' vaqtîni sen olmağıl şâhib-kesel
Dâmen-i dâna-yı aḥz it zeyl-i nādāndan kes el (165)

(Bir yerden) ayağını kesmek:

Nice bir nūş idersiñ sen ayağı
Ayağıñ kes bu 'işretten ayağı (409)

Dil uzatmak:

Zeyl-i lutfi ḳoma elden kimseye uzatma dil
Dil-nüvâz ol kimse senden olmasun âzurde-dil (111)

Dilini kesmek:

Sû'-i ḥalkdan ğill u ğışdan zâkirâ pāk it diliñ
Dâ'imâ zıkr it Ḥudâ'yı mâ-sivādan kes diliñ (93)

Yūsuf'ı görmezden evvel ta'n iderlerken zenān
Yedlerin kesdikde kesdiler Züleyhâ'dan zebān (288)

Eger senden dilin kesmezse bir kes
Kerem sikkini ile sen dilin kes (394)

El açmak:

Açma el maḥlûḳa şaḳın ḥalka bîzār eyleme
Dost ile yi iç velâkin şatu-bâzār eyleme (99)

El çekmek:

İki ḳat oldı miyāniñ hemm-i dirhem çekmeden
Zāl-i dünyādan elin çek senden ol el çekmeden (191)

Keffiñi keff eyle şerden ḥayra uzat destiñi
Ġayra teklif itme götür destiñ ile destiñi (294)

Elinden (bir şeyi) düşürmemek:

Bırağma dāmen-i ‘adli hükümetde eyā kādī
Yediñden düşmesün aşlā senüñ Keşşāf ile Kādī (348)

Elinden tutmak:

Bu cihānda şanma tilmiziñ senüñ destiñ dutar
‘İlm-i remy-i öğrenir senden seni oğa dutar (156)

Toğrı ol hem toğrı söyle degme atsunlar seni
Şübhe itme dest-giriñ olur Allāhu Ğani (253)

Tevekkül eylegil Hağğ’a şağın bil bağlama halka
Ĥudādur dest-gir olan qarib oldukda kul garğa (352)

Eteğinden el çekmek:

Şalvir dāmān-ı reşki bu cihānda ey hasūd
Diñlegil sen bu kelāmi “el-ğasūdu lā-yesūd”⁶⁰ (152)

Eteğine yapışmak:

Zeyl-i şabra yapışuban gitme şağın kapıdan
Gitmeyen kes kapıdan soñunda olur kapudan (103)

Zeyl-i dānāya yapış yapışma her bir dāmene
Ĥile-kāriñ semtine varma düşersiñ dāmına (109)

Düşmedikçe çāh-ı zülle bulamazsñ cāhı sen
Dāmen-i şabra yapış kim ire destiñe resen (283)⁶¹

Eteğini tutmak:

Dāmen-i zülili birağup zeyl-i istiğnāyı dut
Müsterih ol bābıñı kim dağk ider elbetde kut (98)

60 “Haset eden kimse başarıya ulaşamaz.”

61 “Eteğine yapışmak” deyimini için ayrıca bkz. 95, 102, 147, 271, 314, 357. beyitler.

*Dâmenin tüt kâmilânîñ ellerine hem ço mâ
Hile-kârı bed-şî'ârı şakınup evde koma (293)*

*Rif'at isterseñ cihânda zeyl-i şabra pek yapış
Ehl-i diller dâmenin dut terbiye nârında piş (295)⁶²*

Fırsatı fevt etmemek (eylememek)/ Fırsatı tepmemek:

*Yapışup dâmân-ı hayra hem dağı ol hayra dâll
Furşatı fevt itme cânâ olmadan bil hem-çü dâl (200)*

*Furşatı fevt eyleyüben düşmegil yemm-i heme
Yûsuf-ı Ken'ân'ı şatma şakınup kalb dirheme (277)*

Gözü aç olmak:

*Her kimin kim oldı cânâ bu cihânda gözi aç
Mâl-ı Kârün bulsa dağı gitmez andan ihtiyâc (19)*

*Gözi aç olan cihânda ider âmâlin dirâz
Toymaz aşlâ virseler de mâl-ı Kârün'ı dir az (136)*

*Gözi aç toymaz cihânda mülki olsa cümle yir
Bulsa fırsat gerçi cânâ serçe koymaz cümle yir (203)*

Hisse almak:

*Dirhem ü dînâr ile itme tefâhur hişşe al
Her birinde it te'emmül hemm ü nâr oldı me'âl (25)*

İşe yaramak:

*Raķībūñ pendi hiç işe yaramaz
Habībūñden cüdâ ider yaramaz (404)*

62 "Eteğini tutmak" deyimini için ayrıca bkz. 165, 284, 290, 364, 366. beyitler.

Kapı dışarı etmek (atmak):

*Kāzibî ʔard it ʔapuñdan olsa da cānā Lebīd
Yār-ı ğār it ʔādıķı sen olsa da cānā pelīd (306)*

Kapıları kapamak:

*Şaķınup ʔarışma Һalka bāb-ı dārı eyle ğalk
Şimdi cānā tīre egri ʔavse ʔoĝrı dir bu Һalk (247)*

*ʔapama ʔapuñı cānā iki ʔanadın da aç
Degme yesünler ʔaʕāmuñ dāʕimā muħtāc u aç (313)*

Kulak tutmak:

*Ser-fürü it mürşide hem pendine dutĝıl ʔulaķ
Nuşha işĝā itmeyenden yeg durur uzun ʔulaķ (94)*

*ʕĀlim ü ʕāmil olanıñ pendine ʔut ʔulaĝıñ
Dinleme ʔanbūr def ĝiybete ʔutma ʔulaĝıñ (96)*

Meydan almak:

*Aldılar meydānı cānā bilmeyenler el(i)f ü bā
Giydi kāmiller ʕabā cāhil olan giydi ʔabā (248)*

Meydana çıkmak:

*İstemezseñ sırrıñıñ meydāna cānā ʔıkmasın
ʔalʕa-i dilde esir eyle dü-lebden ʔıkmasın (264)*

Ruhu (bile) duymamak:

*Maħrem-i esrār bulunmaz bu cihānda ey aħī
Sırrıñı Һıfz eyle dilde duymasun rüħuñ daħı (263)*

Sesini kesmek:

*Belāya şabr idüp cānā sesiñ kes
ʕAziz-i Mışr olur şabr eyleyen kes (386)*

Suratı sirke satmak:

Meclis-i bed-gūya varma albi gūftāra yatar
Umma ayrı ol recūlden kim yūzi turı atar (301)

abīū'l-vech olandan iste mīri
Yūzi turı atandan umma ayrı (406)

Ta atmak:

orı olmakla elif sā'ir urūfa oldu ba
Serv-ve orı olursa kimse atmaz saa ta (243)

Yabana atmak:

Egrini yanında orı sōylese aa batar
İtmez istiāb seni bī-ūbhe yabana atar (207)

Yanına bırakmamak (koymamak):

İncirdirse bu cihānda hem-ū seg onu buni
ann ider misin sefihā oyalar saa buni (260)

Yerinde yeller esmek:

Cidd-i sa'y it bu cihānda ey birāder o eer
Kim ki oymaz bir eer gider yerinde yil eser (61)

Yüz evirmek:

evir yūz zāl-i dūnyādan yetidi yetmie sinni
Būkūldi avs-ve addi dehende almadı sinni (373)

Yüz vermek:

aınup yūz virme cānā yūzsūze
Bii alur virmez olur yūz size (344)

Yüzüne bakmamak:*İtmesün cāhil tefāhur bu cihānda cāh ile**Ehl-i diller meclisinde kimse bakmaz cāhile* (163)**7. Muhtevası / Eserde Değınilen Temel Kavram ve Konular**

Mahmut Kaplan, manzum nasihat-nâmelerde yer alan konuları şöyle sıralar: “Dinî-tasavvufî konular, genel ahlâkla ilgili konular, sosyal hayatla ilgili konular, ilim, sosyal eleştirî”.⁶³ *Lübbün’n-Nesâyh* da ele alınan konular açısından aynı geleneğe tâbidir ve adı geçen bahisler bu eserde de yer alır:

Eserde ilk beyit; “(Ey Allahım!) Sen benim İlâhımsın ve senden başka Rab yoktur.” diyerek misvak kullanılması öğüdüyle başlar. Başlangıçta her ne kadar bir tevhîd bölümü yer almazsa da tevhîd içerikli bu ilk beytin hemen ardından misvak kullanmanın “Fahr-i âlem sünneti” olduğu belirtilir ve Hz. Peygamberimiz övülerek yüceltilir. Böylece “hamdele ve salvele”, -doğrudan olmasa da- *Lübbün’n-Nesâyh*’ın başındaki yerini almıştır denilebilir.

Üçüncü beytin ilk mısraı namaza ayrılırken, ikinci mısraında sahip olunan nimetlere karşı şükür görevinin yerine getirilmesi istenir. Bu durum; yani kendi içerisinde bir anlam bütünlüğü taşıması gereken beyitlerde, bir-biriyle çok da ilgili olmayan konuların yan yana yer alması, eser boyunca göze çarpar. Şair daldan dala atlamakta, aklına nasihat nâmına ne gelirse, kaleme aldığı şu küçük hacimli eserde, muhatabına ne kadar çok öğüt verebilirse o kadarını anlatmaya kendisini sanki borçlu hissetmektedir.

Halil Efendi, bundan sonraki kısımda (3-8. beyitler) alçakgönüllülük içerisinde ve sadece Cenâb-ı Hakk’ı düşünerek namaz kılınması gerektiğini ifade eder. Namaz konusunda dikkatli olması gerekenlerin başında imamlar gelmektedir. İmamlar, ta’dîl-i erkâna uymalı, namazda dünyevî hiçbir şeyi düşünmemelidirler.

Namaz, Hz. Peygamberin kıldığı gibi kılınmalıdır. Şekilde kalmamalı, gönle girmelidir:

*Yalınız inmekle çıkmakla namâz olmaz kişi**İt huzû’ ile edâsın gice gündüz bu işi* (7)

(9-14. beyitler): Kişi, meramını Yüce Allah’a arz etmeli, başkasından istememelidir. Veren de alan da O’dur. Herkesin rızkı Allah’a aittir. Bu itibar-

63 Mahmut Kaplan, “Manzum Nasihat-nâmelerde Yer Alan Konular”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Konya, 2001, sayı: 9, s. 133-185.

la Râzık da Hâlık da odur. Mal-mülk konusunda hırsa kapılmamalı, müstağnî olmalıdır. Gönlü tok olanlar, emellerine ulaşacak, Cenâb-ı Hak onları fakirlikten kurtararak zengin kılacaktır. Bir lokma ekmek için hakir düşmemeli, nâmerde avuç açmamalıdır. Rızık bir gün elbet kapıyı çalacaktır:

Zeyl-i zülli tütme peydâ itmek için nân u âb

Yazılan rızkuñ gelir elbetde eyler dağğ-ı bâb (14)

(15-18. beyitler): Yaratıcının takdir ettiğine razı olmalı, karşılaşılan olumsuz durumlar karşısında sabretmelidir. Bilinmelidir ki bu dertler ve kaygılar bir gün son bulacaktır; kurtuluş yakındır. Kurtuluşa ermek için gerekli olan anahtar ise sabırdır.

(19-27. beyitler): Gözü aç olan, Karun kadar mala sahip olsa da yine doymaz. Elinden gelse başkasının ağzından lokmayı kapar, iki altını varsa üçüncüsünü ister. Doymak nedir bilmeyen bu adamın bilmesi gereken hakikat; sahip olduğu altın-gümüş ne varsa hepsine bir gün başkalarının sahip olacağıdır. Ölüm elbet bir gün çağırarak, ecel davulu onu sonu cehennem olan bir yolculuğa davet edecektir:

Hadden efzün mâlı cem' itdüñ cihânda tıymaduñ

Çaldı rihlet kūsını dest-i ecel sen tıymaduñ (24)

(28-40. beyitler): Hayır sahibi olmak, kötülöklere iyilikle mukabelede bulunmak gerekir. Mal-mülk, iyilikler yolunda harcanmalı, ambarlar iyilikle doldurulmalıdır.

Hayır sahipleri gittikleri her yerde saygı duyulan, değer verilen kişilerdir. O halde sahip olunanlar hayra sarf edilmeli, isteyene yok denmemelidir. Kendisi ihtiyaç sahibi olduğu hâlde, başkasına vermek, misafirlerine olabildiğince ikramda bulunmak kâmil insanların hasletlerindedir.

Dünyanın Mevlâ katında zerre kadar değeri yoktur. O hâlde dünya malına hırsıla yapışmayı bir kenara bırakmalı, nefse karşı cihat ilan etmelidir:

Şalıvir damân-ı hırşı cîfeye uzatma kol

Nefsüñe eyle cihâdı olma şağın aña kul (40)

(41-65. beyitler): Yapılan iyilikler unutulmalı, ecir ancak Yüce Allah'tan beklenmelidir. Hak sözleri dinlemek, dedikodudan uzak durmak gerekir. Kâmil insanlarla istişarede bulunmalı, söylediklerine itibar etmelidir. Vakti iyi değerlendirmek, boş ve gereksiz işlerle uğraşmamak gerekir. Fâsıklarla değil, sıddıklarla beraber olmak; işret meclislerinde değil, âlimlerin sohbetlerinde bulunmak son derece önemlidir.

Zenginler mal ve mülkleriyle yüceldiklerini zannederler. İlim para ile satılsa, onu da alarak bütün pâyeleri elde etmeyi isterler. Ancak ilim öyle pa-

rayla, malla mülkle değil, çalışılarak, ciddiyet gösterilerek elde edilir. Fazilet sahibi olanlar, ilim sahibi olan âlimlerdir.

Çalışarak bu dünyada bir eser bırakmak gerekir. Gece gündüz demeden çalışmalı, kimseye muhtaç olmamalıdır:

Rabı iderseñ kalbi dâ'im ol Hudâ-yı Vâhid'e

İhtiyacıñ olmaz aşlâ merde de nâ-merde de (66)

Lübbü'n-Nesâyih'ın bundan sonraki kısmı, belli konulara hasredilmiş başlıca bölümler bulunmadığından, temel bazı konular ve seçme beyitlerle -bir makale sınırları içerisinde- şu şekilde özetlenebilir:

(67-123. beyitler): Kişinin sağlığında yemesi ve yedirmesi, cimri olmak, mâsivâdan vazgeçerek Mevlâ'ya yönelmek, İslâm'ın emrettiklerine uymak, zikir esnasında dönmemek, bunun dinen uygun görülmediği ve kimsenin bu hususta cevaz veremeyeceği, iyi ahlâklı olmak, hile ve aldatmacalardan uzak durmak, boş sözler sarf etmemek, mürşidin verdiği nasihatlere uymak, âlimlere ve ilmi ile âmil olanlara ittiba etmek, insanlardan değil Yüce Allah'tan istemek, eşlerin birbirlerine sâdık olmaları ve güvenmeleri, kimseye dil uzatmamak, günahkâr ve kibirli insanlardan uzak durmak, "illet, killet ve zillet" in insanın başında üç büyük bela oluşu:

Umaram ben Hağ te'âlâ vire şıhhat 'illete

Dağı keşret kıllite hem 'izz ü rif' at zillite (124)

(125-143. beyitler): Büyüklere saygı göstermek, şeyhe tâbi olmak, mürşidin yanında çokça oturmak, kimseye kefil olmamak, âlimin dalkavukluk etmesinin dünyanın sonunu getireceği, evlenmenin kişiye büyük bir sorumluluk yükleyeceği, İstanbul'un saadet makamı olduğu:

Bulamazsñ bir diyârı kim ola İslâm'ı bol

Câh-ı devlet ister iseñ anı İslâmbol'da bul (144)

(145-161. beyitler): Dünyada herkesi memnun etmenin mümkün olmadığı, dilencileri eli boş göndermemek, bir şey verilmeyecekse bile onlara güzel söz söylemek, haset etmemek, öğrencinin hocasına saygısının kalmadığı, makam-mevki ile insanın şeref kazanamayacağı:

Câhile gelmez şeref cihânda cānâ cāh ile

'Âqil olan cāh ile virmez kızın bir cāhile (162)

(163-198. beyitler): Vakti iyi değerlendirmek, tembel olmamak, ağızdan çıkana dikkat etmek, yapılan iyilikleri unutmak ve başa kakmamak, karz-ı hasen vermek, bir yere davetsiz gitmemek, kuru ekmeğe kanaat etmek, kalp kırmamak:

Ĥâne-i dil münhedim olduĥda ma' mür ola mı

Ser-nigün olduĥda kâse dökülenler tola mı (199)

(200-373. beyitler): Eldeki fırsatları kaçırmamak, insanlara güzel söz söylemek, âlim ve câhil ile dost ve düşmanın durumları, kahve içmenin caiz olduĥu, içkiden ve meyhaneden uzak durmak gerektiĥi, çalışıp kazanmak, sır saklamak, nimetlere şükretmek, toplumda günahkârlara değer verildiĥi, günahsızların ise yüzüne bakılmadıĥı, doğru olmak, doğruyu söylemek, meydanın cahillere kaldıĥı, âlime kıymet verilmediĥi, doğruların yardımcısının Allah olacaĥı, yalancılara kanmamak, hurafelere inanmamak, doğruların zafere ulaşacaĥı, Hz. Yûsuf (a.s.)'un sabrı ve sadakati, kimseyi kınamak, mütevazı olmak, kibirden uzak durmak, vefasız ve ahmak dostlardan uzak durmak, sâdiklarla beraber olmak, kimseye minnet etmemek, ilmiyle böbürlenmemek, nimetleri görerek şükretmek:

Dime şekvâ idüp cânâ dehende ĥalmadı sinnüm

Hele inşâf idüben di yetişdi yetmişe sinnüm (374)

(375-422. beyitler): Mühim olanın dış görünüş, kılık-kıyafet olmadıĥı, velîlerin ortalıkta görünmediĥi, insanları delilerin yönettiĥi, kimseyi küçük görmemek, edepli olmak, söyledikleriyle âmil olmayanın başkalarına nasîhat edemeyeceĥi, içkinin kötülüĥü ve ondan uzak durmak gerektiĥi, cemaatten ayrılmamak, içini temiz tutmak ve ikiyüzlülerle arkadaşlık etmemek:

Derûnuñ şâff ide gör şüfi ĥardaş

Mürâ'ilerle şaĥın olma yoldaş (423)

(424-479. beyitler): Kılık-kıyafetiyle övünmemek, diliyle kimseyi incitmemek, yokluktan dolayı asla şikâyet etmemek, düşünerek konuşmak, anlamsız, faydasız söz söylememek, Müslümanım diyen birinin kimseye zarar vermemesi gerektiĥi, kimsenin kendi ayıbını göremeyeceĥi, babanın oĥlu için her şeyi yapabileceĥi; ancak oĥlun aynı fedakârlıklarda bulunamayacaĥı, cahillerin makam-mevki ile öĥündükleri ve âlimlere değer vermedikleri.

Mesnevî, eserin ve şairinin adının belirtildiĥi son üç beyitle (480-482. beyitler) tamamlanır.

Sonuç

İnsanları doğru yola iletmek, kötülüklerden uzaklaştırmak ve neticede ahlâklı ve erdemli bireylerden oluşan bir toplum meydana getirme arzusuyla, öĥüt içerikli manzum eserler kaleme alma geleneĥi yazılı ilk ürünlerden günümüze Türk edebiyatında var olagelmiştir. Sonraki dönemlerde bu

alandaki yazılmış eserlerin sayısında önemli bir artış olmuş, “nasihat-nâme/pend-nâme” türünde müstakil pek çok eser kaleme alınmıştır.

Nasihat-nâme şairlerinin hedefi, ideal insan ve bu ideal insanların oluşturduğu ideal bir toplum meydana getirmektir. Özelde dönemindeki insanların, genel anlamda da nesillerin eğitiminde bu anlamda pratik değeri olan⁶⁴ bu eserlerden birisi de Halil Efendi'nin *Lübbü'n-Nesâyih* adlı mesnevîsidir.

Lübbü'n-Nesâyih, klasik mesnevî tertibine uymamaktadır. Eserde üzerinde durulan konular herhangi bir düzen ya da sıra gözetilmeksizin birbiri ardınca sıralanmıştır. Bu ise zaman zaman akıcılığın bozulmasına, dikkatlerin dağılmasına ve tekrarlara neden olmaktadır.

Eser, bireylerin gündelik yaşamlarından, dinî hayatlarına, aileleri ile olan ilişkilerinden sosyal çevrelerine kadar geniş bir yelpazede insan-toplum ilişkilerine dair öğütler içermektedir.

Halil Efendi *Lübbü'n-Nesâyih*'in muhtelif yerlerinde, verdiği öğütlerin davranışa dönüştürülmesinin önemini vurgular. Bu itibarla şair, okuduklarını özümseyen, bunları birer ahlâkî eyleme dönüştüren; bilgi, erdem, ahlâk ve akılla donanmış bir insan modeli aramaktadır.

Halil Efendi, genel olarak vezin ve kafiye hâkimdir. Eserde kolay anlaşılır, açık ve akıcı bir dil kullanılmıştır. Şair, estetik/ sanatsal bir beğeni peşinde değildir. Okuyucuya içten ve samimi bir üslupla seslenir. Böylece verilen öğütlerin muhatap üzerindeki etkisi arttırılmak istenmektedir.

Eserin kaynaklarına bakıldığında ilk sırada İslâmiyet'in iki temel dayanağı olan Kur'ân-ı Kerim ve hadis-i şerifler gelmektedir. Bazı kıssalardan yapılan alıntılar ve âyet-hadis iktibasları ile nasihatler delillendirilmiş; böylece okuyucu üzerindeki etkisinin arttırılması amaçlanmıştır.

Atasözleri ve deyimler de eserin diğer önemli kaynaklarındanır. *Lübbü'n-Nesâyih*'ta yoğun bir şekilde yer alan bu dil unsurlarının bir kısmı, orijinal halleriyle herhangi bir değişime uğramadan şiir dilinde ifade edilmiştir.

64 Manzum nasihat-nâmelerin ideal insan ve ideal toplumun oluşumuna ne derece katkıda bulunduğu ve nesillerin eğitiminde nasıl bir rol oynadığına dair (nasihat-nâmelerin eğitim değeri üzerine) bir doktora çalışması yapılmıştır. Söz konusu çalışmanın özetlendiği bölümde şöyle denmektedir: “Bu çalışmada görüldü ki nesillerin manevî eğitiminde manzum nasihat-nâmelerin önemli bir yeri bulunmaktadır. İnsanların benimsemesi ve sakınması gereken tutum, davranış ve değerleri şiir dünyasının imkânlarıyla işleyen bu türün, içerdiği bazı batıl inanışlar, eğitimden uzak bilgi ve yaklaşımlar ve öğüt metodunun zayıf yanları gibi eksiklikleri bir kenara bırakılırsa, genel olarak eğitimde, özellikle insanın manevî eğitiminde kullanılacak eserler olduğu sonucuna ulaştık.” Bkz. Selim Emiroğlu, *Türkçe Manzum Nasihat-nâmelerin Eğitim Değeri Üzerine Bir İnceleme*, (Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya, 2010, s. VIII.

Bazı beyitlerde ise bu söz unsurlarının kelime ya da ek değişikliği/ çıkarılması gibi farklılıklara uğrayarak kullanıldığı görülür. Bu durum atasözü ve deyimlerin açıklanması ya da anlam itibarıyla nazma çekilmesi olarak değerlendirilmelidir.

Kaynakça

- Aclûnî, İsmail b. Muhammed, *Keşfü'l-Hafâ ve Muzîlü'l-İlbâs amme'stehera mine'l-Ehâdîsi alâ-Elsineti'n-Nâs* (I-II), Kahire: Mektebetü'l-Kudsî, 1351.
- Aksoy, Hasan, Şemseddin Sivasî, *Gülşen-âbâd* (İnceleme-Metin-Sözlük), İstanbul: İslâm Medeniyeti Vakfı Yayınları, 1990.
- Aksoy, Ömer Asım, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü* (I-III), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1978.
- Aldanmaz, Ömer, *Şemseddin Sivasî'nin Mir'âtü'l-Ahlâk ve Mirkatül'-Eşvâk Adlı Mesnevisi* (İnceleme-Tenkitli Metin), (Yüksek Lisans Tezi), Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas, 2001.
- Arslan, Mehmet, "Divan Edebiyatında Nasihat-nâmeler (Pend-nâmeler) ve Vak'anüvis Esad Efendi'nin Pend-nâmesi", *Türk Dili ve Edebiyatı Makaleleri*, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, sayı: 4, 2004.
- Âşık Paşa, *Garib-nâme* (I-II), (Haz. Kemal Yavuz), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2000.
- Atmaca, Veli, "Hadisler Çerçevesinde Cahiliyyede Majik Tedavi Geleneği'nin Kavramsal Boyutu", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt: 10, sayı: 1, Adana, 2010.
- Belen, Maksut, *Hızrî'nin Âb-ı Hayat Mesnevisi*, (Yüksek Lisans Tezi), Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa, 1997.
- Beyzadeoğlu, Süreyya Ali, *Sünbülzâde Vehbî: Lutfiyye*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2004.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail, *Sahîhü'l-Buhârî* (I-VIII), İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.
- Dilçin, Cem, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2000.
- Diyarbakırlı Ahmed Mürşidî, *Pend-nâme*, (Haz. M. Sait Mermutlu), İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2012.
- Ebû Dâvûd, *Sünen* (I-V), İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.
- Emiroğlu, Selim, *Türkçe Manzum Nasihat-nâmelerin Eğitim Değeri Üzerine Bir İnceleme*, (Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya, 2010.
- Erenoğlu, Dilek, "Güvâhî'den Günümüze Atasözleri ve Deyimler", *Turkish Studies*, Volume: 2/4, Fall 2007.
- _____, *Pend-nâme-Güvâhî* (Dil İncelemesi), (Yüksek Lisans Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar, 1997.
- Ergin, Fatma, *Hüseyn Kudsî-i Edirnevî'nin Hayatı ve Pend-i Mahdûmân Adlı Eseri*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2003.
- Ertaylan, İsmail Hikmet, *Hatiboğlu-Bahrü'l-Hakâyık*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1960.
- Göre, Zehra, *Adnî Recep Dede, Hayatı ve Eserleri*, (Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2004.
- Gülenç, Halil, *Tercüme-i Ferhengnâme-i Sa'dî*, (Yüksek Lisans Tezi), Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa, 2010.
- Hatiboğlu, *Bahrü'l-Hakâyık* (Giriş, Metin, Dizin), (Haz. Vahit Türk), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2009.

- Hengirmen, Mehmet, *Güvâhî-Pend-nâme* (Öğütler ve Atasözleri), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990.
- İmâm Nevevî, *Riyâzü's-Sâlihîn* (I-VIII), (Tercüme ve Şerh: M. Yaşar Kandemir vd.), İstanbul: Erkam Yayınları, 2008.
- İpekten, Haluk, *Eski Türk Edebiyatı-Nazım Şekilleri ve Aruz*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2002.
- Kaplan, Mahmut, "Divan Edebiyatında Manzum Nasihat-nâme Yazan Şairler ve Eserleri", *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı: 3, Van, 1992.
- _____, "Manzum Nasihat-nâmelerde Yer Alan Konular", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sayı: 9, Konya, 2001.
- _____, *Hayriyye-i Nâbî*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2008.
- Kırış, Şemseddin, *Nasihatın Dindeki Yeri ve Hazreti Peygamber'in Nasihatları*, (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1994.
- Köprülü, M. Fuad, *Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1980.
- Levend, Ağâh Sırrı, "Ümmet Çağında Ahlâk Kitaplarımız", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* 1963, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1988.
- Mansuroğlu, Mecdut, *Ahmed Fakih-Çarhnâme*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1956.
- Müslim, *Sahîhu Müslim* (I-III), İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.
- Özel, Ahmet, "Secâvendî, Muhammed b. Muhammed", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 2009.
- Pala, İskender, "Nasihatnâme", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 2006.
- Sarıkaya, Bekir, *Ârif-Mürşidü'l-Ubbâd-Nüsha-i Âlem Şerhü'l-Adem ve Mevlid*, (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 1992.
- Şahinoğlu, M. Nazif, "Attâr, Ferîdüddîn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1991.
- Şener, H. İbrahim; Yıldız, Âlim, *Türk İslâm Edebiyatı*, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2008.
- Tâhirü'l-Mevlevî, *Edebiyat Lügati*, İstanbul: Enderun Kitabevi, 1994.
- Tanyeri, M. Ali, *Örnekleriyle Divan Şiirinde Deyimler*, Ankara: Akçağ Yayınları, 1999.
- Tatcı, Mustafa, *Risâletü'n-Nushiyye-Tenkitli Metin*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2005.
- Türk Atasözleri ve Deyimleri* (I-II), (Komisyon), İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2001.
- Ulucan, Mehmet, "Muvakkitzade Mehmed Pertev'in Divanında Atasözleri ve Deyimlerin Kullanımı", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10: 2, 2005.
- Veled Çelebi, *Kilisli Rıfat, Ferheng-nâme-i Sa'dî Tercümesi*, İstanbul, 1340-1342.
- Yarman, Vecdi, "Türk Atasözleri ve Şiir", *Uluslararası Folklor ve Halk Edebiyatı Semineri Bildirileri* (27-29 Ekim 1975, Konya), Güven Matbaası, Ankara, 1976.
- Yıldız, Âlim, "Ahmed Sûzî ve Pend-nâmesi", *Osmanlılar Döneminde Sivas Sempozyumu*, Sivas, 21-25 Mayıs 2007.
- _____, "İbrahim Gülşenî'nin Pend-nâmesi", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: XVI, İzmir, 2002.